

Ana Rajković

*(Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest
Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod)*

DOKUMENTI O AKTIVNOSTIMA DRŽAVNIH VLASTI PRI SUZBIJANJU ŠIRENJA BOLJŠEVIČKIH IDEJA NA PODRUČJU SLAVONIJE I SRIJEMA (1918.-1922.)

UDK 94(497.5 Slavonija)“1918/1922“(093)
94(497.5 Srijem)“1918/1922“(093)

Stručni rad

Primljeno: 2. 3. 2020.

Autorica u radu donosi prikaz društveno-političke situacije u razdoblju poslije Prvog svjetskog rata u kontekstu aktivnosti državnih vlasti pri suzbijanju širenja boljševičkih ideja na području Slavonije i Srijema. U radu se zatim predstavljaju relevantni dokumenti Državnog arhiva u Osijeku, kao i građa Centra za izučavanje radničkog i narodnooslobodilačkog pokreta za Slavoniju i Baranju koja se čuva u današnjem Hrvatskom institutu za povijest – Podružnici za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. U radu i odabiru dokumenata naglasak je postavljen na djelovanje „oktobaraca“ koji su na tragu revolucionarnih previranja u Europi pokušali djelovati na ovom području u smislu propagiranja boljševičkih ideja.

Gljučne riječi: Kraljevina SHS, Slavonija, Srijem, represivni aparat, boljševizam, propaganda

Represivni aparat Kraljevine SHS bio je predmet istraživanja nekoliko povjesničara, među kojima su Bosiljka Janjatović,¹ Hrvoje Čapo² te Ivana Dobrivojević.³ Njegova je karakteristika posebno vidljiva u istraživačkom području koje se odnosi na suzbijanje širenja komunističkih, odnosno boljševičkih ideja u radničkom pokretu nakon Prvog svjetskog rata. Sukladno tomu

¹ Bosiljka Janjatović, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.* (Zagreb: Dom i svijet, 2002).

² Hrvoje Čapo, *Kraljevina čuvara. Represivni aparat monarhističke Jugoslavije na području hrvatskih zemalja (1918.-1941.)* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2015).

³ Ivana Dobrivojević, *Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra, 1919.-1935.* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006).

on je i u okviru jugoslavenske historiografije nakon 1945. godine bio predmet istraživanja u smislu analize ideološkog formiranja radničke klase, prije svega njezine komunističke struje. U tom je kontekstu posebno važan Ivan Očak, koji je u vrlo bogatoj bibliografiji donio niz podataka vezanih uz širenje boljševičkih ideja pod utjecajem povratnika iz Rusije, odnosno bivših pripadnika austro-ugarske vojske koji su se tijekom rata našli u ruskom zarobljeništvu, gdje su se upoznali s idejama Oktobra.⁴ Njima su vlasti pripisivale veliku ulogu u širenju boljševizma,⁵ smatrajući ih svojevrsnim kotačem zamašnjakom koji nastoji inficirati⁶ domaće radništvo ovim idejama. Očak je o ovome pisao u nizu monografija⁷ i članaka, analizirao njihovo djelovanje te javnosti predstavio do tada nepoznatu građu o vojnicima, tj. zarobljenicima, koji su tijekom vremena prešli na stranu boljševika. Ovaj je autor ujedno definirao i nominacijsku oznaku za ove povratnike, pa se oni u literaturi između ostaloga nazivaju i „jugoslavenski oktobarci“, „povratnici iz Rusije“ i sl. O povratnicima iz Rusije tadašnje su novine isticale kako oni nisu nimalo bezazleni jer se čak i u vojnim redovima počinju javljati revolucionarne ideje pod njihovim utjecajem. O priljevu „jugoslavenskih Rusa“ svjedoči i pisanje osječkog *Juga*, koji navodi kako se tijekom 1918. godine vratio veliki broj ljudi iz ruske revolucije. U broju od 30. ožujka 1918. godine navedene novine donose sljedeću vijest: „Iz ruskog zarobljeništva vratilo se do sada već u Osijek svojoj pukovniji br. 76 preko 1000 zarobljenika i 10 časnika“.⁸

Što se tiče društveno-političkog konteksta nakon Prvog svjetskog rata, valja istaknuti da je to vrijeme u kojemu su se itekako osjetile posljedice rata,

⁴ Valja istaknuti i kako su se ove ideje razvijale i pod utjecajem Mađarske Sovjetske Republike. Tako je, između ostaloga, na područje Slavonije tijekom 1919. godine došao letak u kojemu se jugoslavenskim komunistima poručivalo da se usprotive „svojim krvnicima gromkim glasom“ i da im uskrate pokornost. (Šandor Mesaroš, „Mađarska Sovjetska Republika i revolucionare perspektive u Jugoslaviji“, Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje, 7–8/1970.)

Ovdje valja istaknuti da je tijekom 1919. godine došlo do konačne diferencijacije između lijeve struje (komunisti) i desne struje (socijaldemokrati) unutar radničkog pokreta. Tako su komunisti na Kongresu „ujedinjenja“ u Beogradu osnovali Socijalističku radničku partiju Jugoslavije (komunisti), koja se kasnije preimenovala u Komunističku partiju Jugoslavije (KPJ), dok su socijaldemokrati Kongresom u Novom Sadu iste godine započeli etapno ujedinjenje koje je okončano 1921. godine stvaranjem Socijalističke partije Jugoslavije (SPJ).

⁵ Boljševizam je Lenjinova doktrina o partiji, revoluciji i diktaturi proletarijata. Pojam je proistekao iz većinske Lenjinove pobjede na II. kongresu Ruske socijaldemokratske radničke partije (1903.). („Boljševizam“, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8585>, 18. II. 2020.)

⁶ Ovo je bio standardni termin koji su vlasti koristile za širenje ideja iz Rusije.

⁷ Ivan Očak, *U borbi za ideje Oktobra – jugoslavenski povratnici iz Sovjetske Rusije* (Zagreb: Stvarnost, 1976); Isti: *Jugoslavenski oktobarski likovi i sudbine* (Zagreb: Školska knjiga, 1979) itd.

⁸ HR-DAOS-2103, kut. 9, prijepis članka iz *Juga*, „Iz ruskog zarobljeništva“, 30. III. 1918.

pa je tako njemački povjesničar Robert Gerwarth kreirao tezu kako se rat nastavio i dalje. Pri tome uzima u obzir revolucionarna zbivanja u Rusiji te strah od boljševizma, jer su revolucionarni ustanci u pobijedenim zemljama srednje, istočne i jugoistočne Europe zaprijetili proširenjem na pobjedničke zemlje te čak na bivše neutralne zemlje.⁹

Ovo je, kako navodi Ivana Dobrivojević, proizvelo zastrašujući psihološki efekt u čitavoj Europi,¹⁰ koji se potom prelio i na područje Kraljevine SHS, u kojoj je također došlo do vala štrajkova. Sukladno tomu, 1919. godine uslijedio je val štrajkova, koji je na području Slavonije započeo već 1917. godine. Veliku ulogu u ovome u Vukovaru imalo je radničko glasilo *Radnička straža*, koja je upozoravala da je položaj proleterske klase postao nesnosan jer je narod prepušten na milost i nemilost lihve i korupcije koja ga „sistemske ubija i koja ga hoće posve zatući“.¹¹

U kontekstu navedenog, vlasti Kraljevine SHS razvile su represivni aparat koji je posebno bio usmjeren na praćenje „oktobaraca“, koji su percipirani kao posebno opasni elementi.¹² Stoga je došlo do osnivanja posebnih komisija koje su izvršile saslušanje zarobljenika iz Rusije. Tako je do kraja ožujka 1918. godine u Osijeku komisija pod predsjedanjem kapetana Martina Stunića ispitala preko 600 ruskih zarobljenika te nije saznala ništa što bi bilo kažnjivo zakonom.¹³ Tijekom ovoga postupka prolazili su kroz „karantenu pred Komisijom koja je trebala ustanoviti da li je netko inficiran boljševizmom ili ne“.¹⁴

O represiji državnog aparata uvjetovanoj suzbijanjem širenja boljševizma kao posljedice djelovanja „oktobaraca“ svjedoče i dokumenti koji se nalaze u Državnom arhivu u Osijeku, točnije u Zbirci dokumenata radničkog pokreta (HR-DAOS-2103), te u Hrvatskom institutu za povijest – Podružnici

⁹ Robert Gerwarth, *Pobijedeni. Zašto nije završio Prvi svjetski rat 1917.-1923.* (Zagreb: Vuković & Runjić, 2018), 143.

¹⁰ Dobrivojević, *Državna represija*, 256-257.

¹¹ „Protiv skupoće“, *Radnička straža* (Vukovar), 12. X. 1919. I.

¹² Novouspostavljena jugoslavenska vlast je itekako bila svjesna opasnosti koju ova događanja predstavljaju, pogotovo jer je slična situacija bila i u ostalim europskim zemljama. Ovdje također treba uzeti u obzir i rezultate provedenih komunalnih/općinskih izbora (11. ožujka 1920.) na kojima su komunisti osvojili dovoljan broj glasova da osiguraju gradonačelnička mjesta u gradovima poput Zagreba (Svetozar Delić) ili Beograda (Filip Filipović). Ovakav se uspjeh ponovio i na izborima za Ustavotvornu skupštinu (28. studenog 1920.), kada je KPJ postala četvrta politička snaga u zemlji. Na komunalnim su izborima komunisti ostvarili veliki uspjeh, koji je svim državnim strukturama predstavljao veliko iznenađenje. Tako je SPRJ(k) u Brodu na Savi osvojila 15 od 24 mjesta u Gradskom poglavarstvu, u Vukovaru pak 12 od 24, a u Virovitici 13 od 24 mjesta. U Osijeku su komunisti osvojili 2018 glasova, odnosno ukupno 20 mandata, što je činilo gotovo polovicu zastupstva.

¹³ HR-DAOS-2103, kut. 9, prijepis članka iz *Juga*, „Iz ruskog zarobljeništva“, 30. III. 1918.

¹⁴ HR-DAOS-1182, kut. I, memoarski zapisi Lavoslava Krausa.

za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u okviru sačuvane građe Centra za izučavanje radničkog i narodnooslobodilačkog pokreta za Slavoniju i Baranju (osnovanog 1961.).

Zbirka dokumenata radničkog pokreta sadrži niz izvornih dokumenata te prijepisa građe, prije svega dokumenata osječkog, vukovarskog i ostalih redarstava, tako i one koji se odnose na ondašnje novinske članke u kojima se donese vijesti vezane uz radnički pokret. Posebno su zanimljivi dokumenti organa poput Ministarstva unutrašnjih dela upućeni lokalnim tijelima, u kojima se daju vrlo detaljne upute u smislu praćenja pojedinca za koje se sumnja da su *inficirani* boljševizmom. Dokumenti ove zbirke odnose se na područje Virovitičke, Požeške i Srijemske županije, prije svega na njihove centre, Osijek, Požegu i Vukovar.

Što se tiče dokumenata koji se nalaze u Podružnici za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, radi se o manjem broju dokumenata koji se prvenstveno odnose na suzbijanje širenja boljševizma u pogledu opasnosti koju su predstavljali povratnici iz Rusije. Potrebno je istaknuti kako ovi dokumenti u skladu s arhivskim propisima ne mogu imate sve potrebne arhivske oznake, između ostaloga niti broj fonda. U skladu s tim, dokumenti u ovom fondu razvrstani su po serijama, točnije u seriju pod nazivom *komunističke djelatnosti*.

Navedena serija, između ostaloga, sadrži dopise Velikoga župana Srijemske županije i grada Vukovara, propagandni materijal te određeni broj dokumenata sreskog načelstva u Vinkovcima, kao i dopise tamošnjeg Predstojništva gradskog poglavarstva. Osim ove građe, u fondu navedenog Centra nalaze se i dokumenti koji se odnose na popise komunista, osumnjičenih za opasne aktivnosti protiv „interesa zemaljske odbrane“.¹⁵ Ovi su dokumenti vezani uz dvije županije, Požešku i Srijemsku, točnije uz praćenje tamošnjih povratnika, poput Ilije Danilčevića ili stanovitog Šponara. Isto tako, ovdje se nalazi i vrlo rijedak primjerak antiboljševičkog plakata iz 1921. godine na kojemu dominiraju ilustracije kako bi se stanovništvo odvratilo od utjecaja boljševizma.

Uvidom u fond vidljivo je kako se radi tek o dijelu dokumenata bivšeg Centra za izučavanje radničkog i narodnooslobodilačkog pokreta za Slavoniju i Baranju. Unatoč tomu, na temelju dostupnih dokumenata moguće je analizirati oblike nadzora nad „oktobarcima“, kao i načine praćenja onih osoba za koje se sumnjalo da pod utjecajem iskustva u Rusiji šire boljševičke ideje u Kraljevini SHS. Na taj je način kroz mikroanalizu suzbijanja boljševičkih ideja moguće doći do šire slike oblika represije usmjerene prema komunističkom djelovanju. Niz sličnih mikroanaliza uz komparativni pristup može dodatno upotpuniti narativ o represivnom aparatu Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije.

¹⁵ Fond Centra za istraživanje radničkog pokreta u Slavonskom Brodu, serija komunističke aktivnosti, popis Predstojništva Gradskog poglavarstva u Vinkovcima, kut. 1.

1. Dopis velikog župana Srijemske županije i grada Zemuna u Vukovaru upućen Gradskom poglavarstvu u Vukovaru, 26. ožujka 1920.¹⁶

Veliki župan županije Sremske i grada Zemuna

Broj: 998 v.ž. – 1920

u Vukovaru Dne 26. ožujka 1920.

Predmet: Doputovanje boljševika iz Rusije u Jugoslaviju

Gradsko poglavarstvo
u Vukovaru

Glasom otpisa predsjedništva kr. hrv. slav. Zemaljske vlade od 19. ožujka 1920. Broj 4763 Pr doznalo se je da su iz Odese preko Carigrada upućena dole imenovana lica kao vodje boljševika u Srbiju i Jugoslaviju radi širenja boljševičke propagande

- 1.) Vladimir Solomunović,
- 2.) Lazar Petrović,
- 3.) Milan Svilokos,
- 4.) Djura Pušić,
- 5.) Branko Solazni,
- 6.) Rajković Glumac,
- 7.) Branković Žid

Što se pripocuje na znanje i uredovanje time, da se na lica ima skrenuti osobita pažnja.

Veliki župan

Gradsko poglavarstvo u Vukovaru

Primljeno...1....4...1920.

Broj _____ 380

¹⁶ Fond Centra za istraživanje radničkog pokreta u Slavonskom Brodu, serija komunističke aktivnosti, kut. 1.

2. Dopis velikog župana Srijemske županije i grada Zemuna u Vukovaru upućen Gradskom poglavarstvu u Vukovaru, 17. svibnja 1920.¹⁷

Veliki župan županije srijemske i grada Zemuna

Broj 1772 v.ž. – 1920.

U Vukovaru, dne 17. svibnja 1920.

Gradsko poglavarstvo
u Vukovaru

Pouzđano se saznaje, da ruski boljševički agitatori ulaze u naše krajevstvo sa putnicama izdanim ili viziranim po španjolskim zastupstvima u Beču ili Budimpešti.

Upućuje se naslov, da sa ovakvim tipovima postupa svom strogošću zakona te da ih se vrati preko granice, odakle su došli.

Veliki župan
Službeno odsutan
Kr. podžupan

Gradsko poglavarstvo u Vukovaru

Primljeno...26...5...1920.

Broj 4859

¹⁷ Fond Centra za istraživanje radničkog pokreta u Slavonskom Brodu, serija komunističke aktivnosti, kut. 1.

3. Dopis velikog župana Srijemske županije i grada Zemuna u Vukovaru upućen Kr. Kotarskoj oblasti, 24. srpnja 1922.¹⁸

Veliki župan županije Sremske i grada Zemuna u Vukovaru

Broj: 2017/922 v.ž

u Vukovaru Dne 24. Jula 1922.

Predstojništvu

Kr. Kotarske oblasti
u Vukovaru

Iz ruskog zarobljeništva vratio se je svojoj kući Ilija Danilčević iz Borova.

Ovom licu ima se u smislu okružnice predstojništva pokrajinske uprave od 26 marta 1922 broj 744 obratiti pažnja i pratiti svako njegovo kretanje i rad te naročito pripaziti na propagandu ovdje boljševičku propagandu u kojem se slučaju ima smjesta i najstrožije protiv njega istupiti i točan izvještaj o činjenicama ovamo poslati.

Veliki župan
Vasa Isajlović v.r.

Kraljevska kotarska oblast u Vukovaru Dne 4 augusta 1922

Broj: 126 Pr. 1922

Općinskom poglavarstvu

Borovo

Na znanje i točno postupanje prema gornjem

kr. kotarski predstojnik

Georgijević v.r.

¹⁸ Fond Centra za istraživanje radničkog pokreta u Slavonskom Brodu, serija komunističke aktivnosti, kut. 1.

4. Dopis Ministarstva unutrašnjih dela Zemaljskoj vladi u Zagrebu o kretanju boljševika u Slavonskoj Požezi, nema nadnevka¹⁹

Ministarstvo unutrašnjih dela

[pečat]

Zemaljskoj vladi

ZAGREB

Zemaljska Vlada iz Sarajeva sa br. IOI ov. mos. (?) dostavila je ovom Ministarstvu sledeće:

„Povjerljiva osoba koja se je u novembru 1920. povratila iz zarobljenštva u Rusiji javlja:

U Moskvi se nalazi Komunistički Jugoslavenski Sovjet, koji daje vraćajućim se zarobljenicima upustva kako će da putuju a osobito kako će da šire komunističke ideje. Jedna veoma važna ličnost u ovome je sovjetu neki Šponar iz Slav. Požege, prije rata pisar kod požeške finansijske direkcije.

Šponar je dao osobito pozdraviti po osobi, koja je ovu prijavu podnijela, požeškog gradjanina Alfonza Sika i njegovog sina nepoznatog imena, s kojima se vrlo dobro pozna i svakom danom prilikom interesovaše se Šponar za ovu dvojicu, s toga prijavitelj temeljito sumnja, da je Šponar u vezi sa pomenutom porodicom i preko nje možda radi u Hrvatskoj i Slavoniji na širenju boljševičkog pokreta.“

Čast mi je dostaviti radi znanja i s molbom, da se na porodicu Sikovu obrati potrebna pažnja i nastane ući u trag eventualnoj vezi te porodice sa našim podanicima u Rusiji, pa o svemu da se pošalje izvještaje ovom Ministarstvu.

Po naredbi

Ministarstva Unutrašnjih dela, Inspektor,

[potpis nečitak]

¹⁹ Dokument se nalazi u Zbirci dokumenata radničkog pokreta koja se čuva u Državnom arhivu u Osijeku, HR-DAOS-2103, kut. 45.

5. Dopis velikog župana Požeške županije banu Ivanu Palačeku, 10. svibnja 1919.²⁰

Broj: 60 res. 1919.

Požega 10. svibnja 1919.

Predmet: Politički pokreti i agitacije

U županiji požeškoj

Gospodinu

Dr. I v a n u P a l a č e k u

Banu kraljevina Hrvatske i Slavonije

u/

Z A G R E B U.

Na brzozavni nalog od 2. svibnja 1919. broj 15 res. U predmetu gornjem čast mi je izvijestiti da kakovih priprema ili sumnjivih pojava koje bi išle za silovitim udarcem proti postojećem stanju u našoj zemlji na području ciele požeške županije nije se prema stiglim izvještajima opazilo.

Prilike slične onima u Rusiji ili susjednoj Ugarskoj držim za cielo da se neće ovdje nastaviti ili opetovati.

Sporazumno sa vojnom komandom i zapovjedničtvom kr. oružništva odredio sam u ostalom sve potrebne mjere da se takovim događanjima ako bi se pak iznenadno i neočekivano pojavili energično stane na kraj.

Poslije listopadskog prevrata i dok nije obdržavanje skupština donekle ograničeno bila se je na području ove županije, a naročito u kotaru požeškom razmahala agitacija neodgovornih elemenata i skupštinskih pokreta među seljaštvom. Najprije je pokušala seljačka stranka osobito kroz neobuzdano pisanje njihovog organa „Dom“ da medju narodnom raširi republikanske ideje, a zatim su došli požeški socijalisti na čelu sa svojim vodjom nekim Tajkovim vlasnikom ovdašnje jedne tiskare da u mutnom love i da izkoriste živalj grada

²⁰ Dokument se nalazi u Zbirci dokumenata radničkog pokreta koja se čuva u Državnom arhivu u Osijeku, HR-DAOS-2103, kut. 42.

Požegi i okolnih sela [nečitko] agitirajući za socijalizam. To im je tim lakše bilo, što je narodno vieće u Požegi izabralo u odbor za agitaciju samog Tajkova, koji je tu riedku i dominantnu poziciju obilno u korist svoje stranke izrabio. Protiv njegove agitacije sam lično inscenirao protuagitaciju po patriotskim elementima a na Tajkova sam dao paziti te je protiv njega podnešena državnom odvjetništvu u Zagrebu po kot. oblasti požeškoj prijava s kojim uspjehom ne znam.

S početka su Radićevci, a poslije opet socijaliste imali znatan uspjeh te je u prvi mah izgledalo kako da će sva naša sela preći u tabor Radićevaca, a zatim socijalista, ali poslije se je pokazalo, da je to najprvo jenjalo oduševljenje za seljačku stranku, koju su socijalisti potisnuli vidno u pozadinu, a sada opet sve jasnije biva da je i oduševljenje za socijaliste koji su se polako preobrazili u komuniste pri svom kraju jer baš taj komunizam ovdašnjih socijalista-komunista najviše i odlučno odbija naše seljaštvo od njih.

U prvi mah je demagoško učenje jednih i drugih da sada neće biti vojske ni ratova da će javni tereti biti mali ili nikakovi, da kraljevstvo još nije priznato od velesila, da je ovo sve privremeno i da će sve biti onako kako narod odredi itd. izazvalo veliku zabunu i zbrku baš među našim seljačkim narodom te narod nije znao zbunjen već od svih tih ideja i laskanja da se snadje ali čini se da se već sada u čednim pojavama pokazuje da je bistra glava našeg seljaka samo na čas bila smućena i da već bistrije i hladnije gleda na sve te agitacije. Danas već može se kazati da se to vrienje počinje stišavati po našim selima i narod primirivati.

Sličan položaj ako i u znatno manjoj mjeri jeste u Novogradiškom, Brodskom i Novskom kotaru samo što je u tim kotarima više seljačka stranka nego li socijalistička radila i agitirala. U brodskom kotaru izbila je jedna dosta značajna i nemila pojava ovih dana, a to je da je 11 opć. Zastupstva tog kotara uskratilo položiti propisanu službenu prisegu. Ta opć. Zastupstva doduše raspuštena su i tečajem iduća dva mjeseca raspisati će se novi izbori ali ta činjenica pokazuje ponekada neku pasivnu resistenciju kojoj je izvor u svojevremenoj Radićevoj kortešaciji i okolnosti da je prije našeg sjedinjenja bivša Austrijska uprava na svaki način izvrgavala ruglu sadanju našu narodnu dinastiju Karadjordjevića te u tom duhu i narod odgajala.

U daruvarskom kotaru puno je naseljenih Čeha i Madjara i začudo je da naročito Česi simpatiziraju sa republikanskom idejom, a među madjarskim naseljenicima puno su agitirali učitelji na madjarskim školama. U tom kotaru održao je nekoliko sastanaka advokat Hadžija iz Grubišnog polja i kapelan Škrinjar iz Gjulavesi, pristaše Radića.

Kotar Pakrac ostao je najviše sačuvan od tih pokreta tek nešto su socijaliste iz Pakraca sa svojim vodjom „Mukijem“ pokušavali da svoje ideje razšire,

a u zadnje vrijeme održala je i u Daruvarskom kao i u Pakračkom kotaru demokratska stranka nekoliko vrlo uspješnih skupština.

Priznati se nadalje mora da je gotovo cijelo pučanstvo obuzela neka zlovolja, razdraženost i nezadovoljstvo nu to neraspoloženje i apatija više je socijalne nego li političke naravi. Rat je nekako izkrivio karaktere ljudi i oni su postali zloćudni a pomanjkanje robe te mahnite cijene raznih lihvara koji iskorišćuju priliku gdje na tržištu ne ima ni najnužnijih potrebitina guleći sve i svakoga još više razdražuje inače mirni svijet.

Ta razdraženost koja na razne načine kadkada provali tumači se svakako, ali stalno se može reći da će se mir i poredak sve više povraćati u izmučeni naš narod čim više i čim prije bude pritjecala razna roba koje sada ne ima i koja je potrebita.

Veliki župan:

[potpis nečitak]

**6. Dopis velikog župana Požeške županije upućen Predsjedništvu
Zemaljske vlade u Zagrebu, 26. travnja 1921.²¹**

VELIKI ŽUPAN ŽUPANIJE POŽEŠKE

Broj 478 – 1921.

Požega, dne 26 travnja 1921.

Predmet: Šponar – Syke širenje
boljševičkog pokreta.

K br.436 – 121. Res

PREDSJEDNIŠTVU kr. hrv. slav. zemaljske vlade

u/

ZAGREBU

Gradski načelnik u Požegi podneskom svojim od 22 aprila o.g. broj 43 pr. izvijestio mi je u predmetu slijedeće:

„Izvjješćuje se da se Šponar nije nalazio niti je poznat u Požegi. Obitelj Alfonso Syke nalazi se pod strogim redarstvenim nadzorom te je ovog mjeseca provedena i kućna premetačina, ali se nije ništa sumnjivog pronašlo. Svojevremeno preduzeti će se ponovna premetačina o rezultatu kojoj će naslov biti obavješten.

Izvidima nije se moglo konsatovati, da Alons (!) Syka st. i ml. stoje u vezi sa Što se naslov znanja radi izvješćuje time, da je rečeni gradonačelnik istoglasni izvještaj odpremio i Ministarstvu Unutrašnjih Dela, Kraljevine S.H.S. Odelenju javne bezbednosti.

Za velikog župana

Kr. Podžupan

[potpis nečitak]

²¹ Dokument se nalazi u Zbirci dokumenata radničkog pokreta koja se čuva u Državnom arhivu u Osijeku, HR-DAOS-2103, kut. 45.

7. Dopis državnog odvjetništva upućen kr. državnom nadodvjetništvu u Zagrebu o istrazi protiv Djure Wolfa zbog širenja boljševičkih i komunističkih ideja, 9. travnja 1920.²²

[Pečat]

Broj I. 5385/1919.

21.

Kr. državno nadodvjetništvo

U posluhu visokoga naloga od 1. travnja 1920. broj 385 prs. R. 34/1918. častim se izvijestiti da se kod kr. sudbenog stola u Zagrebu [nadopisano u originalu] nalazi u tečaju istraga proti Gjuri Wolf i drugi radi zloč. protivu otečestva širenjem boljševičkih i komunističkih ideja pod oznakom I. 4644/1919.

Osumnjičena lica preslušana su po sucu istražitelju, nu njihovim saslušanjem nije se dalo ustanoviti da su prelazeći našu granicu bili s kime u vezi radi prelaza demarkacione linije.

Molim da kr. državno nadodvjetništvo izvoli ovo izvješće primiti na znanje.

Kr. državno odvjetništvo
U Zagrebu dne 9. travnja 1920.
Kr. državni odvjetnik

[potpis nečitak]

²² Dokument se nalazi u Zbirci dokumenata radničkog pokreta koja se čuva u Državnom arhivu u Osijeku, HR-DAOS-2103, kut. 43.

8. Dopis Odeljenja javne bezbednosti Zemaljskoj vladi u Zagrebu, 27. kolovoza 1920.²³

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenca

Odeljenje Javne Bezbednosti

Pov. Br. 7090

27/8 1920. god.

ZEMALJSKOJ VLADI

ZAGREB

Uprava Grada Beograda aktom od 14. ovog mes. Pov. Br. 2366 izvestila je ovo Ministarstvo o sledećem:

„8 ovog mes. Jedan poverenik ove Uprave dostavio je, da je tog dana razgovarao na ulici sa Tajkovom, boljševičkim komesarom iz Rusije, sa kojim se on u Rusiji lično upoznao. Na osnovu te dostave naredio sam Gospodinu Lazaru Markoviću, da sa tim poverenikom pronadje Tajkova i privede ga. Prilikom potrage za njim saznalo se, da je Tajkov istog dana prešao čamcem u Zemun, zbog čega je Gospodin Marković, sa poverenikom otišao tamo, da bi ga u Zemunu uhvatio. G. Marković je u Zemunu saznao, da je Tajkov nekim nepoznatim automobilom otputovao istoga dana u Zagreb u društvu sa još tri nepoznata lica. Nemajući dovoljno mogućnosti, da G. Markovića sa poverenikom pošaljem espresom u Zagreb, morao sam njihov put odložiti za sutrašnji brzi voz. Kad su G. Marković i poverenik stigli u Zagreb saznali su da je G. Sima Marković sa jednim Rusom – boljševikom pod imenom Zimonjev prisustvovao komunističkom zboru u Zagrebu, na kome je došlo do nereda i Delić bio bijen i sa zbora izbačen. Na koju je stranu taj Rus Zimonjev otputovao iz Zagreba, (...), ali sudeći po tome, što je Sima Marković posle zbora otputovao za Ljubljanu, G. Marković s poverenikom otišao je odmah za njim, smatrajući da je i Zimonjev, koji je po opisu sličan sa Tajkovom, takodjer otišao u Ljubljanu na komunistički zbor. U Ljubljani bio je G. Marković doznao da je Dr. Simo Marković prisustvovao tamošnjem zboru, na kome su bila i tri nepoznata Rusa koji su se odmah po tome uklonili iz Ljubljane.

Na ovaj način Tajkovu je izgubljen svaki trag.

Lični opis Tajkova

²³ Dokument se nalazi u Zbirci dokumenata radničkog pokreta koja se čuva u Državnom arhivu u Osijeku, HR-DAOS-2103, kut. 42.

Star otprilike 40 godina, kose smeđe, nos pravilan malo prćav, očiju srednjih, brkova kestenjastih-podrezani. Na desnom obrazu od uva do usana ima ožiljak od mača. Visine je srednje.

Čast mi je dostaviti prednje Vladi s molbom za izvještaj nije li ovaj Tajkov, o kome je reč u prednjem izvještaju, identičan sa Aleksandrom Tajkov, tipografom, poznatim komunističkim agitatorom iz Požege.

Po naredbi
Ministra Unutrašnjih Dela
NAČELNIK

[potpis nečitak]

9. Telefonska obavijest o ubojstvu Franje Supanca, 2. siječnja 1921.²⁴

Prijepis Telefonske depeše.

Primljena dana 2. januara 1921. god. po poručniku Kostu Avramoviću adjutantu mladjem IV. žandarmerijske brigade, predana po naredniku Gašparcu stanice Vukovar.

S a d r ž a j:

Odlukom Ministarskog Savjeta od 20. decembra 1920. god. a po naredjenju županijske oblasti broj 4290 od 31. decembra 1920. god. odredila je ista uz pomoć žandamerije i vojske pretres komunističke partije Jugoslavije te zaplijenu njihovog glavnog skladišta gdje se sastaju komunisti pod vodstvom Stjepana Turbane (!) iz Vukovara, kod istomjesnog gradjanina Jure Živkovića na kojemu su održali potajni sastanak na kojemu su prisustvovali Franjo Bevanda i Hino Bor iz Vinkovaca, Franjo Bauber, Mijo Keres, Ivan Graff, Antun Aleksandar iz Vukovara, stavili se na odpor pridošloj vojničkoj patroli pod vodstvom kaplara Gjure Rajčevića kod kojega otpora je vodja komunista Stjepan Supanc po patroli iz puške ubijen, a jedan vojnik član patrole lahko nožem po otpornicima ozledjen, ostali su svi uhićeni.

Dogodio se ovaj slučaj u noć 1. na 2. januara 1921. god. između 9 i 9.?? sati.

²⁴ Dokument se nalazi u Zbirci dokumenata radničkog pokreta koja se čuva u Državnom arhivu u Osijeku, HR-DAOS-2103, kut. 45.

**10. Dopis velikog župana Virovitičke županije i grada Osijeka upućen
Predsjedništvu kr. hrv. slav. Zemaljske vlade u Zagrebu, 19. rujna
1921.²⁵**

Veliki župan Županije virovitičke i grada Osijeka

Broj 326. Res./1921.

Osijek, dne 19 rujna 1921.

v.ž.

Drobnik Hugo i Franjo pretres stana.

Predsjedništvu kr. Hrv. slav. Zemaljske vlade

U/

Z A G R E B U

Na otpis od 3 septembra 1921. broj 1472 Res. Čast mi je izvijestiti, da sam u gornjem predmetu odredio izvide i pretres te je nakon učinjenog kr. redarstveno povjereništvo izvešćem od 16. IX. 1921. broj 378. Res. izvjestilo sledeće:

„U mjesecu srpnju 1919. provedosmo istragom protiv viših civilnih i vojničkih osoba radi pokušnog državnog prevrata, uhićena su braća Fanton, u Osijeku, te je kod istih pronadjeno 18 komada banknota po 1.000 K. koje je kod njih ostavio Hugo Drobnik.

Pošto se tada braća Hugo i Franjo Drobnik kao uglavljeni komunisti nisu mogli pronaći, određena je bila za njima 5/8. 1919. pod brojem 3740 i 3741. svestrana potraga koja je do danas ostala bez uspjeha o čem su bila svojedobno izvešća gospodinu velikom županu podnešena.

Pozivom na gornji nalog Vašeg gospodstva, odredio sam dana 12. o.mj. ponovni pretres stana Franje Drobniaka st. otca Huga i Franje Drobniaka ml. fijakerista stanujućeg u Strosmajerovoj ul. 131. te su tom prilikom pronadjene dvije fotografije Huga i Franje Drobniaka u grupama sa drugim osobama i to od Huga Drobniaka trgovačkog pomoćnika rođenog god. 1890. u Osijeku, fotografija iz godine 1911. dok je isti bio u vojništvu i od Franje Drobniaka ml. slastičarskog pomoćnika rođenog god. 1889. u Osijeku fotografija iz 1917. dok je isti bio u ruskom zarobljeništvu koje sam fotografije dao preslikat te se od istih po jedan primjerak podnaša predsedništvu pokrajinske vlade i ministarstvu unutrašnjih dela odelenju za javnu bezbednost, radi lakše evidencije komunista.

²⁵ Dokument se nalazi u Zbirci dokumenata radničkog pokreta koja se čuva u Državnom arhivu u Osijeku, HR-DAOS-2103, kut. 45.

Listova ili drugih kakovih sumnjivih stvari nije prigodom pretresa u spomenutom stanu pronađeno.

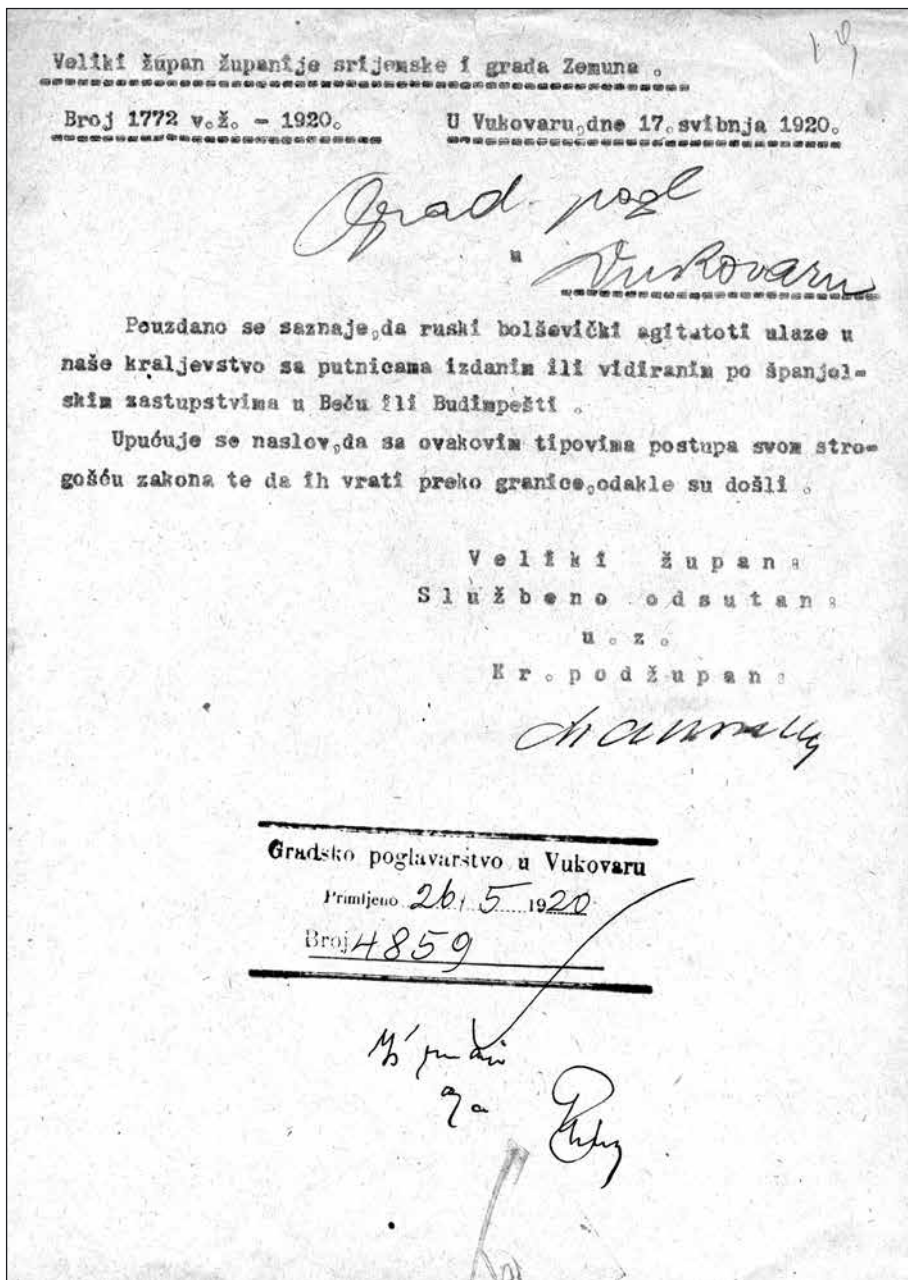
Saslušani Franjo st. i Ana Drobnik roditelji Huge i Franje M. Drobnika izjavljuju, da su njihovi sinovu u mjesecu srpnju 1919. prije nego su otišli od kuće izjavili da idu u Njemačku a od tada da nemaju nikada glasa od njih i da neznadu gdje se nalaze.

Od susjeda pako doznalo se da Franjo st. Drobnik često puta plaće i jadi-kuje za svoje sinove za koje da nezna što je šnjima i gdje se nalaze.“

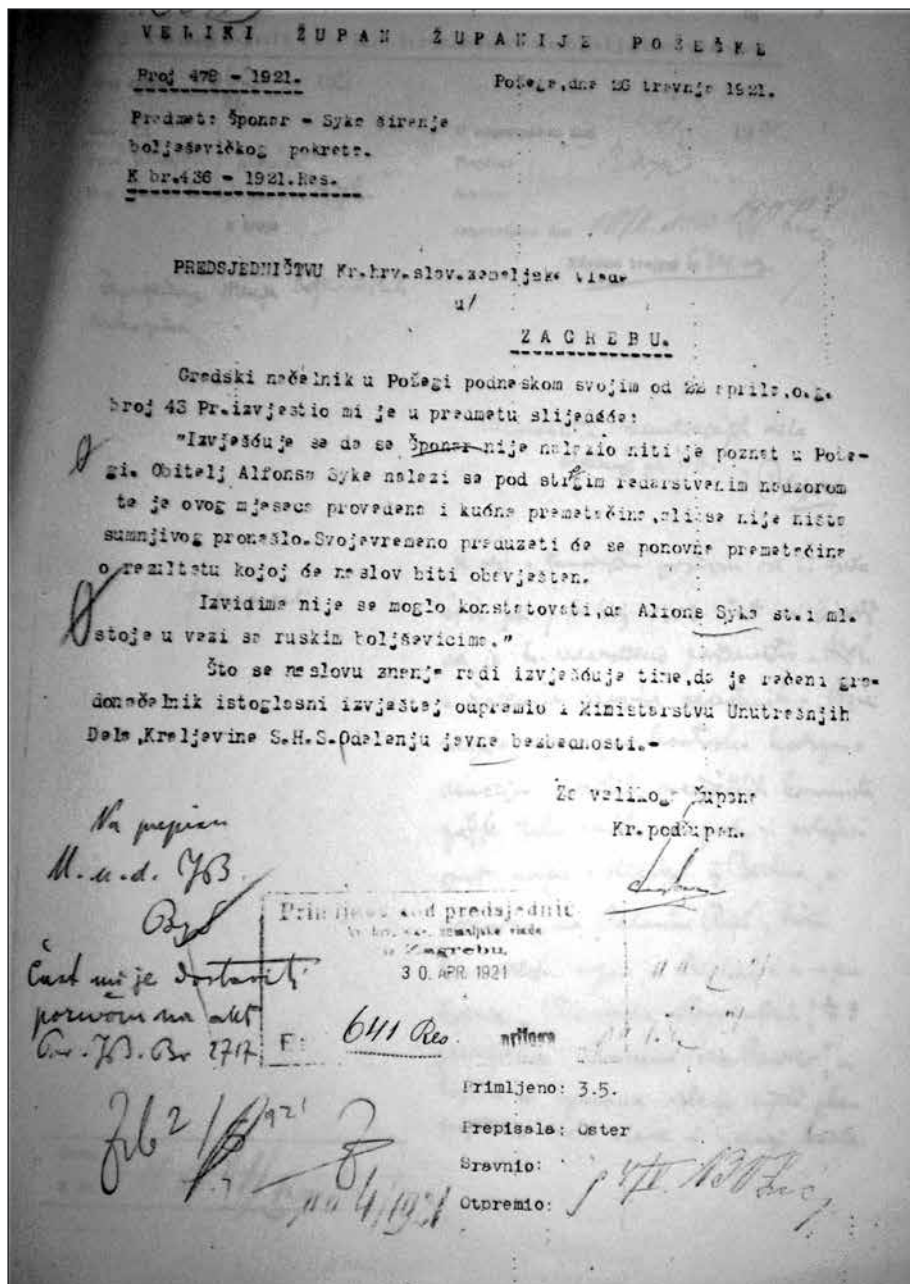
Veliki župan:

[potpis nečitak]

Izbor faksimila

Slika 1. Dopis Velikog župana Srijemske županije i grada Zemuna u Vukovaru upućen Gradskom poglavarstvu u Vukovaru, 17. svibnja 1920.

Slika 3. Dopis Velikog župana Požeške županije upućen Predsjedništvu Zemaljske vlade u Zagrebu, 26. travnja 1921.

ШТА СУ ОБЕЋАЛИ, А ШТА СУ ДАЛИ НАРОДУ БОЉШЕВИЦИ У РУСИЈИ.

I. МИР.

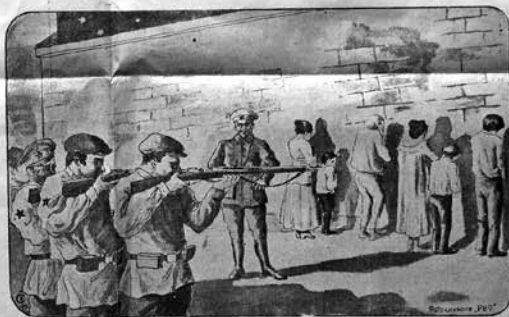
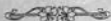
Бољшевици који у својој пошталци, брошурима и плакатима народу обећавају да ће изаћи из Европе громе на европизацију, а рат као што је познато воде још од 1914. год. — дакле цунах 7 година. Свака сема најбоље каже, шта бољшевици разумеју под „миром“ и „љубављу“, вођу они проповедају, али семо као што се види на картици.

II. СЛОБОДА.

Ми смо спремни за слободу и живото своје да положимо — рекао је један од бољшевичких вођака, али зато ипак не смета московским бољшевичима, да на хиљаде и хиљаде новине деце, жена, старца и људи кратким путем пошаљу на овај свет само, да докажу, колико им је стало до живота бољшевичко „слободе“.

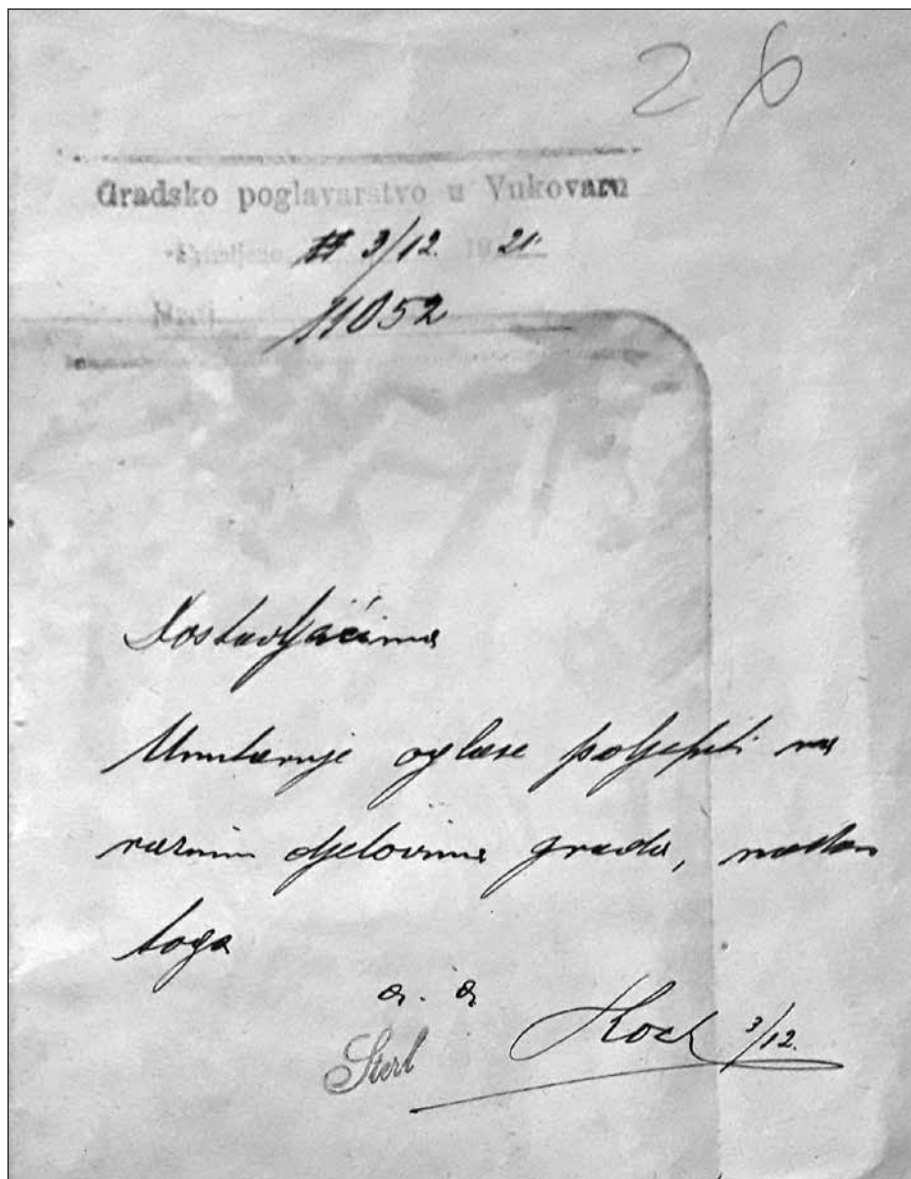
Други речема пакон се ресам својда на то: — Свино се ти, да седнем ја. —

III. ХЛЕБ.

Русија — она богата Русија — која се негда звала „житницом Европе“ и која је хранила цеоу Немачку, Швајцарску, Норвешку и т.д. данас гладује и то само зато, што отима на руку пшенице земље омака, војска и приватну и која земљу обрађује, јер то тако стоји у њеном програму, који је за бољшевичко свето писмо. Данас се баш у целој Европи купе мелодари за Русију и то за ову Русију, која би данас — да је среће — својом богатством и житом могла храниће цео свет. Место, да даје, Русија данас воли и проси, захваљујући управи „вештаких земљина“ Лењина и Троцког.

Slike 4-5. Propagandni plakat protiv boljševizma, tiskan u Beogradu (primjerak iz Fonda Centra za istraživanje radničkog pokreta u Slavonskom Brodu). Na poleđini primjerka nalazi se žig urudžbenog zapisnika Gradskog poglavarstva Vukovara s upisanim datumom 3. 12. 1921. Ispod toga je rukopisna uputa „dostavljačima“ o postavljanju oglasa po „raznim dijelovima grada“, koju je osobnim žigom potpisao (Mirko) Sterl, tadašnji vukovarski gradonačelnik.

Summary

DOCUMENTS ON THE ACTIVITIES OF STATE AUTHORITIES IN COMBATING THE SPREAD OF BOLSHEVIK IDEAS IN THE TERRITORY OF SLAVONIA AND SYRMIA (1918-1922)

In this paper the author provides a review of the socio-economic situation in the post-war period of World War I in the context of the activities of the state authorities in combating the spread of Bolshevik ideas in the territory of Slavonia and Syrmia. Accordingly, this paper provides an overview of the documents of the State Archive in Osijek as well as of the Centre for the Research into the Workers' and People's Liberation Movement for Slavonia and Baranya kept in the present-day Croatian Institute for History – Department for the History of Slavonia, Syrmia and Baranya. The focal point of this paper is the activities of the “oktobarci” (participants of the October Revolution) who, in the wake of the revolutionary turmoil in Europe, tried to propagate Bolshevik ideas in this territory.

Keywords: Kingdom of SHS, Slavonia, Syrmia, repressive state apparatus, Bolshevism, propaganda

Kontakt autorice:

Ana Rajković, prof.

Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, A. Starčevića 8, 35 000 Slavonski Brod

e-mail: anarajkovic23@gmail.com